

žily našim názorům, a připojili je k Písmu, jak to už kdysi učinili Řehoř (to jest Gregorius z Nazianzu) a Basileios, velická světa naší církve.“

Pozoruhodný je Psellův zájem o přírodní vědy, k nimž byl přitahován svou vírou ve schopnosti lidského rozumu. Nástrojem při tomto studiu mu byly zejména matematika a logika. Byl přesvědčen, že přírodní jevy lze postihnout rozumem, že v tomto hmotném světě není nadpřirozených jevů. Tento racionalismus se ovšem u Psella spojoval ještě s teologickým myšlením v souladu se středověkým světovým názorem:

„Chtěje postoupit k metafyzice a zasvětit se do čisté vědy, osvojil jsem si napřed poznání věcí neviditelných v tzv. matematice, jež stojí asi uprostřed mezi vědou o povaze věcí tělesných a poznáním, které je mimo ně, a vědou o vlastních podstatách, k nimž se vztahuje čisté poznání, abych z toho snad postihl něco, co přesahuje rozum nebo skutečnost. Proto jsem se usilovně zabýval metodami počteními a naučil jsem se dikázám geometrickým, které někteří nazývají zákonitými nutnostmi.“

Rozpomnost středověku připouštěla, že Psellův racionalismus se snašel nejen s jeho teologickým myšlením, ale občas i s pověrou. Z jeho zajímavého spisku *Timotheos é peri daimonón* (T. neboli o daimonech) se dovídáme mnoho o démonologických představách rozšířených v byzantském světě (nejnověji badatelé soudí, že spis je Psellovi přičítán neprávem):

Představy o démonech vznikají ze současné nemoci těla i duše. Duše se trápí vrozenou nemocí a očím se zdá, že venku vidí to, čím tělo trpí uvnitř. A tuto duševní vadu nazvali lidé daimonem.

Tak racionalisticky uměl vzdělanec hlubokého středověku vysvětlit pověru o tajemném Babuzrikarioví, protože podle něho

nic není bez přičiny, my však nedovedeme vždy přičinu poznat, proto se nám některé jevy zdají paradoxní... vše se však řídí přírodními zákony.

Psellův racionalismus se dostal do ostrého konfliktu se soudobým, v Byzanci vždy živým sklonem k mystice, který vytyká v jednom svém listu i patriarchu Kerullarioví:

„Ty jsi nebeský anděl... já právě jen to, co jsem: rozumem nadaná povaha obdařená tělem... říkám, že jsem jen člověk, živočich proměnlivý a vratký, rozumem nadaná duše užívající těla, neobvyklé spojení dvou navzájem nepřizpůsobených částí... tvůj svět je neobyčejný a podivný, můj je obyčejný a patří k životu... ty snad máš skrytou a mystickou moudrost, ale nemáš tu, kterou získáváme rozumem a vhodnou úvahou (a hrdě staví svou učitelskou katedru na roven stolci patriarchovu): I já zde mám vysoký a vznešený trůn, který není o nic nižší než tvůj.“

Psellovo myšlení se tu velmi výrazně vrací k myšlení pozdní antiky, která v křesťanství bránila helénský racionalismus proti emotivnímu mysticismu mnišského hnutí. Jak tu nevzpomenout slov Synesiova Diona:

„Jsem si vědom toho, že jsem člověk a ne bůh.“

Neklidný intelekt Psellův se nespokojil jediným vědním oborem, šíře jeho zájmů byla obrovská:

Učinit si jednu ze všech věd jaksi milým domácím křtem, vycházet odtud jako by na výzkum a zabývat se poznáváním ostatních a zase se vracet tam, odkud jsme vyšli, to nikterak nepřesahuje naše přirozené schopnosti.

Přznačný je titul jeho uceleného encyklopedického díla *Didaskalia pan-todapé* (Všeliké učení), soubor pojednání o otázkách teologických, filozofických, psychologických, fyziologických, astronomických, lékařských a zemědělských. Autor postupuje od světa myslitelného (Boha) k světu vnímatelnému smysly (přírodě) tu usiluje o hierarchizující systematizaci světa v novoplatónském duchu.

Psellos od počátku svých studií usiloval o dvě věci: řečnickým cvičením uzpůsobit jazyk ke krásné řeči a ducha vytyčbit filozofií. Psellos měl nesporný literární talent, který usilovně pěstoval od mládí studiem antické řecké literatury: „Mám stále v ruce dvě knihy – jedna vyniká svým (rétorickým) stylem, druhá svými (filozofickými) myšlenkami.“ Obsah a formu chápal v dialektické jednotě:

„Když se zabývám skládáním řeči, vkládám někdy, což mi mnozí vytykají, také... rozumový výklad, a když probírám filozofický námět, zdobím jej řečnickými půvaby, aby duše čtenářova nebyla odpuzována velikostí myšlenky a nebyla připravena o poznání rozebrané věci.“

Je pozoruhodné, že Psellos už v 11. století dovedl kritizovat dogmaticky asketické středověké názory a tápavě se vracet k antickému ideálu krásy a dokonalosti, k ideálu *kalokagathie*:

„Vím, že mnozí, kteří dosáhli dokonalosti v mnišském způsobu života, nepřičítají tělesné kráse žádný význam... já však mám na tuto věc asi takový názor... kdybychom srovnávali dva jedince, z nichž jeden by vynikal půvaby ducha, jeho tělo by však bylo ošklivé, druhý by se mu rovnal kvalitami duševními a při tom by vynikal tělesnou krásou, pak bych vítězství přičkl tomu druhému.“

Tento svůj estetický názor, který už je znamením blížící se renesance, Psellos uplatňoval ve svých chvalořečech i v portrétech hrdinů svého historického díla, v němž zdůrazňuje antické kategorie harmonie, symetrie, řádu (*eurythmia*) a uměřenosti (*metron*) i byzantský normativní soulad